

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ТА БІЗНЕСУ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Трансформація сучасної економічної системи висуває вимоги до гармонізації механізмів налагодження взаємодії держави та бізнесу як запоруки досягнення суспільних цілей та умови економічного зростання. Мета цієї статті – проаналізувати необхідність та особливості соціальної відповідальності держави та бізнесу як механізму поєднання їхніх інтересів та умови розвитку соціальної економіки на основі соціального партнерства. Автори доходять висновку, що взаємодія держави та бізнесу на основі соціальної відповідальності має низку вигод, серед яких називають такі: формування ефективних механізмів соціального діалогу; підвищення конкурентоспроможності бізнесу та країни; реалізація стратегій соціально-економічного розвитку шляхом консолідації спільних зусиль; отримання бізнесом гарантій щодо захисту своїх інтересів і від корупції та ін. Одним із напрямів формування системної соціальної відповідальності є соціальне партнерство, яке реалізується через такі взаємодії: держава бере на себе відповідальність за соціальні гарантії стосовно громадян, отримуючи натомість підтвердження легітимності своєї влади; підприємцям держава повинна забезпечити гарантії прав власності, сприятливий діловий клімат, а з боку бізнесу відчувати підтримку; узгодження інтересів між суспільством і бізнесом відбувається в процесі підтримки принципів соціальної відповідальності підприємцями, які, своєю чергою, відчують підтримку своїх інтересів з боку суспільства; громадські організації в цій взаємодії виконують роль «сполучного елемента», оскільки, з одного боку, здатні бути захисником інтересів бізнесу, а з іншого – лобіювати інтереси бізнесу перед державою.

Ключові слова: соціальна економіка, держава, бізнес, соціальна відповідальність держави, соціальна держава, соціальна відповідальність бізнесу, соціальне партнерство.

JEL classification: A13, D6, M20

Вступ та постановка проблеми. Трансформації ринкових економічних систем вимагають від усіх економічних суб'єктів вибір такої стратегії розвитку, яка б врахувала інтереси всього суспільства та гармонізувала діяльність щодо дотримання міжнародних стандартів і норм життя суспільства в глобалізованому світі. У більшості розвинутих країн світу сьогодні сформована соціально орієнтована ринкова економіка, яка є найвищою стадією розвитку класичної ринкової економіки. На відміну від ліберальної економіки в ній ринкові методи регулювання поєднуються з державним регулюванням та набувають соціальної спрямованості. Утвердження соціальної економіки, спрямованої на досягнення соціальної справедливості й рівності, всебічний розвиток особистості, економічний розвиток і соціальний прогрес, досягнення суспільного добробуту, є однією з найактуальніших проблем розвинутої змішаної економіки.

Як показує досвід країн, що досягли високого економічного розвитку з одночасно високими

соціальними стандартами, однією з ключових умов функціонування соціальної економіки є формування механізмів соціальної відповідальності в суспільстві. Саме соціальна відповідальність, яка є показником зрілості суспільства, є тим зв'язувальним елементом розрізнених інтересів та можливостей суб'єктів економіки, здатним забезпечити якісну їх взаємодію, стати чинником розвитку соціальної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика соціальної відповідальності є об'єктом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних учених-економістів. Серед відомих дослідників проблематики варто назвати О. Амошу, З. Варналія, О. Головінова, О. Головніну, О. Гришнову, П. Друкера, А. Колота, І. Комарницького, Ф. Котлера, Е. Лібанову, В. Марченко, С. Мельника, В. Осецького, Р. Оуена, М. Портера, Н. Резнік, Т. Смовженко, Н. Супрун та ін. Насамперед, цей феномен розглядають на рівні бізнесу, меншою мірою – на рівні держави. Вчені висвітлюють фундаментальні основи сутності, форм прояву соціальної відповідальності,

обґрунтовують необхідність її застосування в процесі підвищення ефективності функціонування економіки, пропонують заходи із впровадження концепції соціальної відповідальності у вітчизняній економіці.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на численні публікації та їхню наукову цінність, соціальна відповідальність на рівні її основних суб'єктів – держави та бізнесу – потребує подальшого дослідження в контексті неодмінної умови розвитку соціальної економіки. На нашу думку, саме соціальне партнерство є одним із напрямів формування системної соціальної відповідальності та підвищує імплементацію принципів соціальної економіки в суспільстві.

Мета та завдання статті. Мета статті – проаналізувати необхідність та особливості соціальної відповідальності держави та бізнесу як механізму поєднання їхніх інтересів та умови розвитку соціальної економіки на основі соціального партнерства. Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань: розглянути поняття соціальної відповідальності, визначити основні її рівні – державний та бізнесовий, охарактеризувати необхідність взаємодії держави та бізнесу на основі принципів соціальної відповідальності, виявити стримувальні фактори поширення принципів соціальної відповідальності держави та бізнесу в Україні та окреслити перспективи її імплементації на основі соціального партнерства.

Основні результати дослідження. Поняття «відповідальність» можна розглядати у двох аспектах: з одного боку, як реакцію суспільства на поведінку індивіда, тобто суспільну відповідальність, а з іншого – як систему відповідей індивідів на вимоги суспільства, тобто особисту відповідальність. Суспільство покладає на індивіда обов'язок робити соціально корисні вчинки та зобов'язане сприяти суб'єктам у здійсненні ними своїх прав та обов'язків, інакше кажучи, самому нести певну відповідальність. Своєю чергою, соціальна відповідальність відображає співвідношення між особистістю та суспільством.

Ідея соціальної відповідальності полягає в необхідності здійснення членами суспільства та суспільством загалом переоцінки цінностей і організації життєдіяльності на засадах взаємодопомоги, довіри, співпраці. У цьому розумінні соціальна відповідальність виражає таку систему суспільних відносин, сукупність добровільних і встановлених засобів щодо їх функціонування, яка б забезпечила нормальні умови взаємодії всіх суб'єктів та стала гарантом їхньої стабільності.

Основними суб'єктами соціальної відповідальності є держава та бізнес. Соціальна відповідальність держави повинна базуватись на визначенні та конкретизації обов'язків держави та її інститутів щодо встановлення «правил гри», тобто ухвалення, а найголовніше, виконання законів, нормативних і правових документів, які спрямовані та забезпечують збереження, ефективне використання всіх ресурсів, додержання і реалізацію в повному обсязі державних соціальних гарантій та державних соціальних стандартів, створення умов і можливостей формування та накопичення людського і соціального капіталу тощо [1, с. 117].

Соціальна відповідальність держави означає, на нашу думку, таке: розроблення та реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики, яка б враховувала інтереси всіх соціально-економічних груп суспільства; створення соціально орієнтованої структури економіки; досягнення пріоритетних національних інтересів і стратегічних цілей розвитку держави; виконання міжнародних домовленостей, обов'язків та договорів; надання пріоритету в державній політиці необхідності досягнення соціальних цілей (формування соціальної справедливості, гідних умов життя та всебічних можливостей розвитку людини, соціальної захищеності, рівних можливостей для самореалізації особистості, фінансування різноманітних соціальних програм).

Утвердження принципів соціальної відповідальності в системі державного управління нерозривно пов'язане з формуванням соціальної держави. Соціальна держава – це держава, яка визнає людину найвищою соціальною цінністю та політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини. Зміст соціальної держави реалізується через інститут соціальної відповідальності держави та громадянина, за якого органи державної влади та держава загалом беруть на себе більшу відповідальність, аніж покладають на громадян.

Соціальну відповідальність бізнесу вчені трактують як відповідальність суб'єкта господарювання за суспільну корисність своєї діяльності. Це добровільна діяльність підприємств, спрямована на дотримання високих стандартів господарської діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє природне середовище з метою вирівнювання наявних економічних і соціальних диспропорцій; створення партнерських взаємовідносин між бізнесом, суспільством і державою; поліпшення результативності бізнесу в довгостроковому періоді [2].

Завданнями соціальної відповідальності бізнесу є: забезпечення конкурентоспроможності економіки, стабільність внутрішнього ринку та підвищення ефективності його функціонування, формування сучасного інструментарію впливу держави на соціально-економічні процеси, розвиток корпоративної культури, зменшення соціальної напруги в суспільстві та ін. Соціальна відповідальність бізнесу проявляється у створенні кращих умов і оплати праці, сприянні підвищенню рівня кваліфікації працівників, розвитку соціальної інфраструктури, дотримуванні екологічних норм і стандартів у своїй діяльності, поліпшенні асортименту та якості кінцевих товарів.

Взаємодія держави та бізнесу на основі соціальної відповідальності має низку вигод, серед яких основними є:

- формування ефективних механізмів соціального діалогу між домогосподарствами, підприємствами та державою;
- підвищення конкурентоспроможності окремих підприємств, національного бізнесового сектору та країни загалом;
- досягнення суспільних цілей і реалізація стратегій соціально-економічного розвитку шляхом консолідації зусиль держави та потенціалу бізнесового сектору;
- отримання бізнесом гарантій щодо захисту своїх інтересів та можливостей використання форм взаємодії з державою на паритетній основі;
- наявність захисту від корупції та ситуацій, за яких інтереси держави підміняються інтересами окремих її представників;
- покращення механізмів використання ресурсів на рівні країни за рахунок підвищення ефективності процесів виробництва, управління та збуту продукції на рівні підприємств;
- підвищення продуктивності праці та мотивації працівників, оскільки «турбота» про суспільство та громадян трансформується в «турботу» про працівників, які, своєю чергою, є членами суспільства;
- поліпшення ділової репутації як окремих компаній, так і країни загалом, транслювання їхнього відповідального ставлення до споживачів, конкурентів, довкілля, ресурсів тощо.

В Україні соціальна відповідальність, на жаль, поки що не посіла гідного місця в системі суспільних відносин, не перетворилася на усвідомлену та застосовувану норму поведінки і взаємодії економічних суб'єктів. Найчастіше увага акцентується на соціальній відповідальності

бізнесу, про соціальну відповідальність держави зазвичай мова не йде. Здебільшого соціальна відповідальність бізнесу характеризується епізодичним характером реалізації соціальних проєктів без бажання, можливостей та розуміння перспектив такої поведінки як норми. Соціальна відповідальність держави вбачається більшою мірою в соціальній спрямованості державної політики доходів та системи їх перерозподілу через державний бюджет. Такий доволі звужений підхід, з одного боку, обмежує і можливості, і відповідальність держави як суб'єкта розвитку соціальної економіки, а з іншого – не дає змоги виявити весь позитивний потенціал цього феномену як головної підвалини на шляху забезпечення сталого економічного розвитку.

Основними стримувальними факторами в поширенні принципів соціальної відповідальності бізнесу та держави в Україні, на наше переконання, є:

- відсутність цілісної, системної концепції поширення соціальної відповідальності держави та бізнесу з конкретними механізмами їхнього соціального партнерства, які б оптимізували їхні інтереси та можливості;
- відсутність механізму відстеження «точок перетину» інтересів держави і бізнесу, який би забезпечив реалізацію їхніх цілей – поєднання комерційної спрямованості бізнесу та прагнення держави до наповнення бюджету – та унеможливив практику недобросовісної взаємодії, домінування або пригнічення інтересів одного із суб'єктів взаємодії;
- низька ефективність системи державного управління, що втілюється в ухваленні неефективних рішень, недосконалості законодавства, наявності корупції та інших позаринкових форм впливу держави на економіку, зрощенні влади та великого бізнесу, надмірному дистанціюванні між владою та окремими індивідами, що, своєю чергою, посилює недовіру до дій держави;
- незрілість підприємницької культури, відсутність досвіду та нерозвиненість практики взаємодії бізнесу з державою, яка є не стороннім спостерігачем або конкурентом, а цивілізованим партнером;
- неготовність бізнесу до налагодження діалогу із суспільством та участі в житті громади, небажання бути її частиною та брати на себе роль спонсорів чи благодійників через правовий нігілізм і деформовану правову свідомість, спрямовану на прагнення обійти законодавчу базу та ухилитися від відповідальності за її недотримання тощо.

Намагання розв'язати або хоча б зменшити прояви названих проблем зумовлюють необхідність пошуку і реалізації нових моделей суспільного розвитку, які базуються на формуванні спільної соціальної відповідальності на рівні держави, бізнесу, інститутів громадянського суспільства. Одним із напрямів формування системної соціальної відповідальності є соціальне партнерство, яке в країнах з розвинутою економікою і високим рівнем демократії продемонструвало успішність під час виходу з кризи, для підвищення ділової активності, поліпшення якості життя населення.

В останні десятиріччя в розвинених країнах змінюється економічна роль соціального партнерства, виникають нові форми, удосконалюються механізми та інструменти його реалізації. Соціальне партнерство, яке формується як синтез державного сектору з підприємницькими структурами та некомерційними організаціями, визначають як міжсекторальне. Значний внесок у дослідження міжсекторального партнерства зробив американський вчений П. Друкер, який розділив суспільство на три сектори: державний, приватний (або бізнес-сектор) і некомерційний (або соціальний) сектор – і наголошував: «Немає жодної внутрішньої суперечності між прибутком і необхідністю для компанії принести суспільну користь – ба більше, перше потрібне для того, щоб досягати другого... Підприємство, яке не зможе враховувати свого впливу на суспільство і свою відповідальність перед ним, може отримати справедливе невдоволення з боку суспільства... Протест проти "суспільства споживання" і боротьба за екологію – це не вороги економіки, це симптоми того, що бізнес не може усвідомити своєї широкої соціальної ролі» [3, с. 152]. Як бачимо, системне міжсекторальне партнерство є не тільки «вигідним заходом», який прагне узгодити

інтереси держави і бізнесу, а й природною необхідністю, зумовленою функціонуванням капіталістичної економічної системи та процесами її соціалізації. Останнє підкреслюють і вітчизняні вчені А. Колот та О. Поплавська, стверджуючи, що саме нові форми взаємодії держави і бізнесу, підвищення управлінської участі держави у розв'язанні проблем підприємницького сектору стали причинами «другого дихання» державного капіталізму та стимулювали процеси виходу з кризи кінця 2000-х років [4].

Механізм реалізації соціального партнерства (див. рисунок), що ґрунтується на об'єднанні інтересів держави та бізнесу, полягає в таких взаємодіях:

- держава бере на себе відповідальність за соціальні гарантії бізнесу, отримуючи натомість підтвердження легітимності своєї влади;
- підприємцям держава повинна забезпечити гарантії прав власності, сприятливий діловий клімат, а з боку бізнесу відчувати підтримку;
- узгодження інтересів між суспільством і бізнесом відбувається в процесі реалізації принципів соціальної відповідальності підприємцями, які, своєю чергою, відчують підтримку своїх інтересів з боку суспільства, що може проявлятися, зокрема, в зростанні гудвілу підприємств;
- громадські організації (наприклад, бізнес-асоціації) виконують роль «сполучного елемента» у взаємодії держави та бізнесового сектору, оскільки, з одного боку, здатні бути захисником інтересів бізнесу, а з іншого – лобіювати інтереси бізнесу перед державою.

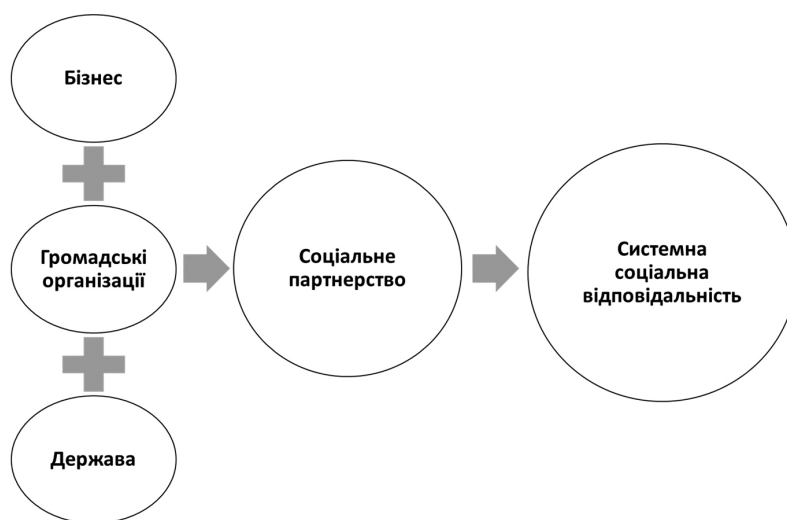

Рисунок. Механізм соціального партнерства

Така взаємодія між державою, громадськими організаціями та бізнесовим сектором нагадує тріалектику – таку форму взаємодії, за якої, крім двох протилежностей – держава і бізнесовий сектор з їхніми різними інтересами, – присутній третій сполучний елемент, наприклад, бізнес-асоціації, через які є можливості розв’язати суперечності та організувати спільний взаємовигідний діалог. Для державної влади бізнес-асоціації виконують роль посередників у стосунках із бізнесовим сектором та експертів у сферах практичної реалізації проєктів, планів та ініціатив. У результаті значно зростає ймовірність виникнення партнерських стосунків між державою і бізнесом, підвищується соціальна відповідальність як умова розвитку соціальної економіки. В Україні в ситуаціях, коли держава не демонструє оперативної реакції і готовності задовольнити невідкладні суспільні потреби (забезпечити обороноздатність, протистояти викликам пандемії, стихійним лихам тощо), включаються механізми суспільної самоорганізації у формах волонтерства, громадських ініціатив, що є ще одним підтвердженням ефективності їхнього функціонування.

В Україні формування соціального партнерства держави та бізнесу ускладнюється низкою проблем, як-от: значна забюрократизованість процедур започаткування та закриття бізнесу; слабкий рівень комунікацій між владою і бізнесом; відсутність сприятливого інвестиційного клімату в країні; високий рівень корупції; неналежний захист прав власності тощо. У результаті зростає частка тіньової економіки, на підприємствах якої здебільшого не дотримуються норм трудового законодавства, соціальних

гарантій, не реєструють трудових угод, не сплачують податків.

Значною перешкодою для формування соціального партнерства як інструменту соціальної відповідальності в Україні є недосконала правова база. Необхідно ухвалити закон про соціальну відповідальність бізнесу, потребує удосконалення чинна нормативно-правова база соціального партнерства, зокрема закони України «Про соціальний діалог», «Про профспілки, їх права та гарантії діяльності», Кодекс законів про працю та ін. Узгодження соціального законодавства із сучасними вимогами сприятиме перетворенню соціального партнерства на ефективний механізм формування сприятливого середовища соціальної відповідальності на всіх рівнях.

Висновки та пропозиції щодо подальших досліджень. Отже, за неспроможності держави налагодити соціальний діалог з іншими суб’єктами та створити сприятливі умови для дотримання ними принципів соціальної відповідальності, на нашу думку, в Україні для прискорення соціально-економічного розвитку та поширення системної соціальної відповідальності необхідно: активізувати вплив на формування соціального партнерства громадських організацій; сприяти залученню громадян та бізнесового сектору до активної діяльності в громадських організаціях; сформувати ефективні механізми контролю громадськості за реалізацією державної політики. Останнє стане важливим кроком для розвитку соціальної економіки як найперспективнішої моделі поєднання інтересів економічних суб’єктів. Перспективи та чинники розвитку соціальної економіки в Україні стануть напрямом наших подальших досліджень.

Список літератури

1. Панькова А. Д. Взаємодія суб’єктів соціальної відповідальності: концептуальні підходи та напрями забезпечення / А. Д. Панькова // Вісник економічної науки України. – 2014. – № 2. – С. 115–118. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2014_2_25. – Назва з екрана.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80>. – Назва з екрана.
3. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века / Питер Друкер ; пер. с англ. Натальи Макаровой. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 256 с.
4. Колот А. М. Держава і бізнес: новітні тенденції взаємодії та забезпечення стійкого розвитку / А. М. Колот, О. М. Поплавська // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. – 2016. – № 2. – С. 8–15. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2016_2_3. – Назва з екрана.

References

1. Pankova, A. D. (2014). Social responsibility interaction: conceptual approaches and guidelines. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 2, 115–118. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2014_2_25
2. Concept implementation of state policy in the field of promoting socially responsible business in Ukraine for the period up to 2030. (2020). *zakon.rada.gov.ua*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80>
3. Drucker, P. (2012). *Management Challenges for the 21st Century*. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber.
4. Kolot, A. M., & Poplavska, O. M. (2016). State and business: the latest trends in interaction and sustainable development. *Social and Labor Relations: Theory and Practice*, 2, 8–15. http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2016_2_3

I. Bila, O. Shevchenko

SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE STATE AND BUSINESS AS A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL ECONOMY

The purpose of this article is to analyze the need and features of social responsibility of the state and business as a mechanism for combining their interests and the conditions of social economy development on the basis of social partnership. The study of social responsibility of the state and business as a condition for the development of the social economy is based on the analysis, processing, and systematization of scientific professional economic literature.

Social responsibility expresses such a system of social relations, a set of voluntary and established means for their functioning, which would provide normal conditions for the interaction of all actors and become a guarantor of their stability. The authors conclude that the interaction of the state and business on the basis of social responsibility has a number of benefits, among which are the following: the formation of effective mechanisms for social dialogue; increase of the competitiveness of business and the country; implementation of socio-economic development strategies by consolidating joint efforts; acquirement of business guarantees to protect their interests from corruption, and others. One of the directions of formation of systemic social responsibility is called social partnership, which is realized through the following interactions: the state assumes responsibility for social guarantees for citizens, receiving in return confirmation of the legitimacy of its power; the state must provide entrepreneurs with guarantees of property rights, a favorable business climate, and business support; coordination of interests between society and business takes place in the process of supporting the principles of social responsibility by entrepreneurs, who, in turn, feel the support of their interests by society; public organizations in this interaction play the role of a “connecting element” because, on the one hand, they are able to protect the interests of business, and, on the other hand, they are able to lobby the interests of business before the state.

The authors of the article claim that in Ukraine in order to accelerate socio-economic development and spread systemic social responsibility it is necessary to do the following: intensify the influence on the formation of social partnership of public organizations; promote the involvement of citizens and the business sector in active activities in public organizations; and form effective mechanisms of public control over the implementation of state policy. The latter will be an important step for the development of the social economy as the most promising form of combining the interests of economic actors.

Keywords: social economy, state, business, social responsibility of the state, social state, social responsibility of business, social partnership.

Матеріал надійшов 28.04.2020

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)